

A „Müncheni sorok”

Néhány hónapja *dr. Nagy Attila* kutató tájékoztató-sából értesültünk arról, hogy a Bajor Állami Könyvtárban (Bayerische Staatsbibliothek) található egy – számos, különböző nyelvű szöveg, illetve szövegtöredék mellett – cigányként azonosított sorokat is tartalmazó kódex. A meglepő információt *dr. Sarbak Gábor*, a kódex magyar nyelvű szövegegységét – az ún. *Müncheni emléket* – néhány évvel korábban nyilvánosságra hozó kodikológus (a középkori kéziratok könyvek szakértője) is megerősítette. Kérésünkre rendelkezésünkre bocsátotta a dokumentum cigány nyelvű sorokat tartalmazó lapjának másolatát, illetve a kötettel elsőként foglalkozó *Georg Nicolaus Knauer* professzor e szövegrészre vonatkozó angol nyelvű jegyzeteit.

Az általunk *Müncheni sorok*-nak nevezett cigány nyelvemléket őrző „Cod. Graec. Monac. 582 a” jelzetű kódexet disznóbőrbe kötötték, mérete kicsiny, 170×115 mm, 266 papírlapból áll, az írástükör átlagosan 155×100 mm. A kötet – minden valószínűség szerinti legjobb ismerője –, az Amerikai Egyesült Államokban élő G. N. Knauer klasszika-filológus megállapítása szerint zömében 1495 és 1512/13 között nyomtatásban is megjelent írások másolatait tartalmazza. Ezek mellett azonban még számos, különböző nyelvű – és különböző tartalmú – hosszabb-rövidebb szöveg, szövegrészlet is található benne.

A kötet nagyobb szövegegységeit főként görög nyelvű művek másolatai és azok latin fordításai képezik, köztük például Konstantinos *Laskaris* „*Érotemata*”-ja (f. 117-127r) és *Homérosz* *Batrachomyomachia*”-jának eredeti görög szövege (f. 197r-204r). A kódexben hosszabb-rövidebb idézetek és műrészletek találhatók még különböző korok szerzőitől (*Arisztotelész*től, *Marcus Aurelius*tól, *Diogenész*től, *Platón*tól, *Thukydész*től és másoktól). Az említettek mellett egy harmadik típust alkotnak a különböző nyelvű (pl. francia, lengyel, magyar, olasz, török) liturgikus, valamint világi tartalmú szövegek, szövegrészletek, illetve olykor csupán szó- és kifejezéslisták. Ez utóbbiakat feltehetően nyelv-összehasonlítási célból, de legalábbis komoly nyelvi érdeklődésből gyűjtötték egybe.

A kisebb nyelvi egységek egyikét a kötetet elsőként feltáró G. N. Knauer egyik kollégája, az iranista *William L. Hanaway* professzor az 1990-es évek végén cigány nyelvemlékként azonosította. Ez a kódex 114v lapján egy lengyel szövegrészt követően – a már Müncheni emlék néven ismertté vált magyar nyelvemléket megelőzően – található, s tizenhárom sor (34-46.) terjedelmű.

Knauer professzor megállapításai szerint, bár a kéziratban többen dolgoztak, annak legtekintélyesebb

része egyetlen személyhez, *Johannes von Grafing* bencés szerzeteshez köthető. Grafing személyéről és élettörténetéről keveset tudunk. *Conrad Celtis* (1459-1508) és *Andreas Stiborius* (1465–1515) matematikus tanítványa volt, tanulmányai során, vélhetően az 1490-es évek végén Stuttgartban került kapcsolatba *Johannes Reuchlin*nel (1455-1522). Egyik kéziratának tanúsága szerint 1515-ben Augsburgban volt, majd a következő évben Bécsben fordult meg, később pedig – valamikor 1520 körül – Reuchlin mellett Tübingenben vagy Ingolstadtban tevékenykedett.

Sarbak Gábor azon a véleményen van, hogy a kódexben fennmaradt kézírások túlnyomórészt három-négy scriptor (írnok, másoló) görög és latin betűi, melyek egyértelmű elkülönítésére azonban – a kézirat egésze, illetve további, vele kapcsolatba hozható kéziratok feldolgozása előtt – egyelőre nincs lehetőség.

A kódexben található szövegeket más-más időpontban jegyezték le. A f. 93r lap jobb alsó sarkában vélhetőleg az 1483-as évszám található, de a papír gyűrődése miatt olvasata oly bizonytalan, hogy nem tekinthető a legkorábbi szövegbejegyzés időpontjának, az eddigi kutatások ezért 1495 és 1517 közé teszik a kötet lehetséges keletkezését.

A kéziratban a cigány szöveget vízszintes vonal választja el a lengyeltől. Feltűnő, hogy onnantól, ahol a cigány szöveg kezdődik, az írás megváltozik, vékonyabbak lesznek a betűk. A cigány után következő magyar szöveg pedig olyan, mintha az előtte levő cigány és lengyel írásmódját felváltva használták volna. Az is figyelmet kelt, hogy míg lengyelül és magyarul szövegeket írtak le, cigányul csak kifejezéseket, megadva azok latin megfelelőjét, ellátva az úgynevezett nyelvemlékekkel (az adott korban alapvetőnek tartott, két-vagy többnyelvű mondatok felsorolásával) is. A cigány kifejezéseket a lengyelhez és a magyarhoz képest hevenyészve, sietősebben jegyezték le, ami részben megmagyarázza azt is, hogy miért bizonytalan több szó olvasata is szövegünkben.

A cigány nyelvemlék még nem publikált, igen nehezen olvasható szövege négy kisebb egységre bontható. Az első egység önmagában a f. 114v 34. sora, amely a tizenkét állatövi jegy közül hét cigány nevét és latin megfelelőiket sorolja fel (pl. *virgo/schukairāni* = szűz, *piscis/matschi* [māči] = halak). A 35-39. sorok közötti második egység a „hétköznapi élet” közel harminc szavát tartalmazza, közöttük is elsősorban főneveket (pl. *caput/scharo* [šēro] = fej, *puer/schabo* [čhāvo] = fiú, *lepus/schoschoich* [šošoj] = nyúl, *equus/grast* = ló). A 39-42. sorokban rövid latin mondatok cigány megfelelőit olvashatjuk (pl. *Quid dixisti? fopensa!* [so+phendas] = mit mondtál?). Az utolsó

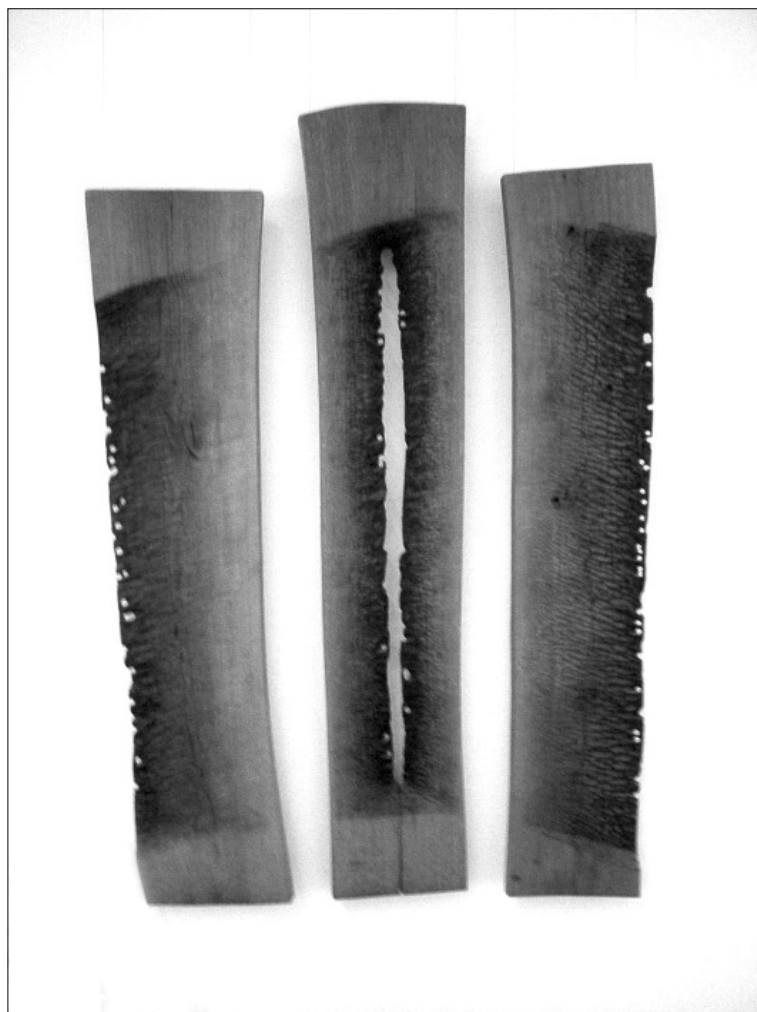
egységben (43-46. sor) vázlatosan lejegyzett cigány számnevek kaptak helyet. Kezdve az egytől-tizenkettőig terjedő számnevekkel, s befejezve a száz és kétszáz cigány neveivel, amelyeket viszont latinul tévesen ezerként és kétezzerként magyarázott az egykori scriptor (*mille/schel*; *duo milia/dui schel*).

A szöveget lejegyző szerzetes nem minden esetben írta le pontosan a cigány szavakat, feltehetően német anyanyelvének következtében a cigány 'š' hangokat pl. következetesen 'sch'-val írta.

A kódexben a kisebb szövegegységeknél talán nem véletlen a nyelvek sorrendje. A lengyel-cigány-magyar-török szövegek egymásutánisága valamiféle útvonalat látszik megrajzolni. Még bizonytalanabb e szövegek lejegyzésének időpontja. Annak megállapítása, hogy pontosan mikor és hol találkozhatott a cigány szavak leírója cigányokkal, azonos-e a lengyel és a magyar szövegegységek lejegyzőjével, vagy esetleg maga Johannes von Grafing volt ez a személy – dr. Tólos Endre szakértő közreműködésére is számítva – éppúgy a következő hónapok kutatási feladatát jelentí számunkra, miként a kifejezések alapos nyelvi elemzése és összehasonlítása is más szövegekkel.

A Münchenben található kódex a kodikológusok és a nyelvészek szűkebb körében néhány éve ismert, a cigánykutatók azonban nem figyeltek fel a tizenhárom soros, általunk rövidesen részletesen publikálendő cigány nyelvemlékre, amely a kortárs cigánisztika szenzációjának tekinthető. A legutóbbi időig az angliai Sussexből származó, 1547. évi szövegtöredéket tartották a romani nyelv legrégebbi emlékének. A bajorországi cigány nyelvemlék összességében több mint ötven ma is ismert, illetve jól azonosítható cigány szót tartalmaz. Összehasonlításként csak annyit, hogy Andrew Borde 1547-es sorainak alig több mint húsz cigány szava, leginkább csupán angol megfelelőik ismeretében magyarázható bele a feljegyzésekbe.

E rövid cikkkel a „*Müncheneri sorok*” bemutatása volt a szándékunk, valamint felhívni a figyelmet arra, hogy ez a nyelvemlék legkevesebb harminc esztendővel korábbi az angliai szövegnél. Ez tehát a világon jelenleg ismert legrégebbi cigány nyelvemlék, amelyről a hazai kutatóknak, romológiát hallgatóknak és a kisebbségi kultúrákra nyitott érdeklődőknek is tudomást kell szerezniük.

Dechant Antal alkotása

Bajtai László felvétele